

Oppvekst på Melvold i Frogner i mellomkrigstida Del 9: Byggingen av Frogner kirke

Etter at Frogner gamle kirke brant i 1918, foregikk alle kirkelige handlinger for hele sognet på bedehuset. Det var naturligvis full enighet om at det skulle bygges ny kirke så snart som råd var. Men før det kunne komme så langt, var det mange, både teoretiske og praktiske problemer som måtte løses. Et viktig spørsmål var hvor den nye kirken skulle plasseres. Løsningen ble at kirken skulle plasseres på eiendomsgrensen mellom Nordre og «Negarn» Frogner. Eiere av gårdene den gang var Thorvald og Sigvart Frogner.

Den gamle eiendomsgrensen mellom disse to gårdene går faktisk midt gjennom den nye kirken på langs. Den gang gikk veien til «Negarn» Frogner langs østsiden av kirkegården og videre rett forbi der kirketrappa er i dag. Derfra gikk den videre rett bort til gården. Slik kunne det jo ikke fortsette å være, så i løpet av bygge-tiden ble veien flyttet til østsiden av kirken, hvor den fortsatt ligger i dag.

Forberedelsene til bygging av kirken foregikk over flere år. Om flere arkitekter og byggmestere ble kontaktet, kjenner jeg ikke til, men det var byggmester Axel Bjørnstad fra Feiring som fikk i oppdrag å bygge kirken, som var tegnet av arkitekt Ole Stein. Våren 1923 var alle planer og forberedelser angående bygging kommet så langt at det praktiske arbeidet kunne begynne. Det var ganske tidlig vår det året, og i den lette, fine sandjorda som er der var det fint og lett å grave. Under selve kirken er det ikke kjeller, og det ble bare gravet en dyp grøft der hvor grunnmuren skulle være.

Grunnstensnedleggelse

Før muren var helt ferdig skulle det foregå en høytidelig handling i forbindelse med byggingen. Det var innkjøpt et stålskrin som var ca. 35 cm langt, ca. 25 cm bredt og 10 - 12 cm dypt. I dette skrinet ble det lagt ned forskjellige papirer. Jeg mener å huske at det var var tegninger til kirken og navnet på arkitekt og byggmester. I skrinet ble det også lagt ned diverse pengesedler og mynter fra den tiden. Det ble også lagt ned en liste med navnene på medlemmene i kirkens byggekomité. Den komitéen bestod av tre personer: gårdbruker og byggmester Martin Hansen, Bjerkehaugen, gårdbruker og organist Jens Egeberg, Børke, og min far. Alle tre skrev antakelig et brev som ble lagt ned i skrinet. I hvert fall gjorde min far det, og jeg husker at det var et ganske langt brev. Hva som stod i brevet, kan jeg ikke erindre, men det handlet sikkert om ting som hadde med den nye kirken å gjøre, og byggingen av den. Det ble laget til et hulrom i muren der skrinet skulle settes ned. Åpningen i muren hvor skrinet ble satt ned var laget like ved der hvor grunnmuren til prestens sakristi går ut fra selve kirkemuren. Mer nøyaktig kan jeg ikke beskrive stedet.

Bare et par uker etter at vi begynte på skolen i 1923 skulle stålskrinet settes ned i grunnmuren. I den forbindelse skulle det være en enkel høytidelighet. Akkurat den dagen husker jeg ganske godt. Vi var på skolen i to timer. Så fikk vi fri for å gå til kirketomten for å overvære begivenheten. I tillegg til oss skolebarna var det møtt fram en del andre bygdefolk også. Uten at jeg sikkert kan si det, var nok sogneprest Martin Harbo, ordfører Bernhard Størsrud og representanter fra menighetsrådet også til stede.

Axel Bjørnstad og hans snekkere

Ut over sommeren gikk byggarbeidet sin gang. Byggmester Axel Bjørnstad bodde i Feiring, men måtte ofte kjøre til Frogner for å følge med i arbeidet. Bjørnstad hadde «pedal-Ford» eller T-Ford, som det het, og

den brukte han på disse turene. De gangene han var nedover, var han ofte innom hjemme hos oss for å snakke med far om forskjellig, og når det passet slik var både far og jeg med bort til kirken. Slik fikk jeg oppleve den utrolige lykken det var å få sitte i en åpen bil både dit bort og hjem igjen. Hver eneste gang var jeg like spent på om bilen ville klare å komme seg opp kirkebakken. Det gjorde den jo, men jeg husker godt den spesielle «malingen» i motoren når den gikk på lavgir oppover den bratte bakken. Som alle Forder den gang, så var også denne sortlakkert, og setene var trukket med sort skinn.

Snekkerne som Bjørnstad hadde ansatt, var nesten alle fra Feiring, og de var meget flinke. Arbeidslederen, som også var derfra, het Kværnstrøm og var en staut og solid kar.

Sommeren 1924 var byggearbeidene med kirken kommet langt. Selve taket var ferdig utvendig, og det var tårnet også. Så vidt jeg husker skal det være ca. 35 meter til toppen av det. Muren under koret, som går i en halvsirkel, var stort sett ferdig og det var meningen å fylle jord inntil muren på innsiden. Det syntes far var en lite fornuftig løsning. Han mente det måtte være bedre å fjerne all jorda frem til tverrmuren fremst i kirken. På det viset ville det på en enkel måte frigjøres et rom under hele koret. Forslaget ble godtatt, og resultatet ble et pent og praktisk bårerom. Kirketaket og tårnet ble dekket av sort glassert takstein. På kirketaket gikk det bra, men på tårnet ble det for bratt, så der falt taksteinene til dels av igjen, og det representerte en stor fare for dem som kunne være under. Tårnet er senere blitt dekket med kobberplater og de er for lengst blitt grønne og fine.

Kirkeklokka

I frokosthvila en dag den sommeren ringte de fra stasjonen og sa det var kommet en stor kirkeklokke med godstoget. Den var sendt fra klokkestøperiet til Olsen Nauen i Sem utenfor Tønsberg, og burde hentes snarest mulig. Odin, den sterke jeger-

hesten, ble spent for varevogna, og far, broren min og jeg kjørte til stasjonen for å hente den. Vi var spent på å se hvordan den så ut og hvor stor den var. Det viste seg snart at den var ganske tung. På fraktbrevet stod det 400 kilo. Foruten selve klokka med den tunge dobben, var den jo også festet til tungt treverk og med en solid aksel av jern til å henge den opp i. Det var ingen enkel sak å få klokka opp på varevogna. Og da den endelig var på plass, var vognfjærene ganske sammenklemte. Bortover veien fra pakkhuset gikk ferden ganske lett og greit - og ned stasjonsbakken også, men da vi skulle opp den gamle, bratte kirkebakken, var det verre. Da fikk Odin virkelig prøve kreftene sine. Han dro det tunge lasset jevnt og fint med diverse hvilepauser opp hele bakken, og alt gikk bare bra.

Når jeg tenker tilbake, synes jeg det er hyggelig å minnes den turen med kirkeklokka. Klokka henger i tårnet i Frogner kirke den dag i dag. Ved siden av den henger en mindre klokke som er støpt i 1918. Den ble anskaffet etter kirkebrannen og hang i et lite klokketårn ute på kirkegården. Det tårnet stod på den vesle høyden til høyre ved siden av den porten som går inn til kirkegården i dag. Den vesle klokka var i bruk der til den nye kirken stod ferdig. Da ble det vesle tårnet fjernet. Jeg tror dessverre ikke at det finnes noe bilde av det tårnet.

Ny prest og nytt orgel

I 1925 sluttet presten Harbo og en prest som het Eriksen overtok embetet. Jeg husker at jeg var med far og Eriksen, som ville se på kirken, dit bort. Kirken var fremdeles under bygging da. Det stod en høvelbenk fremst i kirken og på den satte Eriksen seg og dinglelet med bena mens han snakket med far. Det er rart hvordan enkelte ting kan feste seg i minnet, selv om de er ganske ubetydelige.

Byggearbeidene og innredningen i kirken gikk fort fremover, og det var hyggelig å se hvor fint håndverk snekkerne utførte. Maling av kirken var også en stor og krevende oppgave, som ble overlatt til

malermester Stenberg fra Feiring. Han hadde flere folk i arbeid, og sommeren 1925 ble kirken antakelig malt to strøk utvendig. Det meste av den innvendige malingen utførte nok Stenberg selv, og det arbeidet utførte han på en glimrende måte. Som alle kan se den dag i dag, hadde han en enestående fin fargesans.

Våren 1925 ble det bestilt et stort, moderne orgel hos orgelbygger Jørgensen i Oslo. Det kom på plass i god tid før kirken var ferdig. Orgelet hadde en stor belg og til den belgen måtte det skaffes luft ved hjelp av handkraft. Det var en både stor, lang og kraftig vektarm av tre som lå omtrent vannrett, og den måtte en stå og dra opp og ned hele tiden mens organisten spilte. Det var kirketjenerens jobb å dra belgen, og det var ganske tungt, selv for en voksen mann. I de første årene etter at den nye kirken ble tatt i bruk, var gamle Ole Rolstad kirketjener og graver. Han bodde i Skjønnhaug, en liten plass som ligger like oppunder Hexebergfjellet ovenfor Nordre Eisval.

Den gang var det jo ingen tekniske hjelpemidler å ta i bruk når en grav skulle gjøres ferdig. Det var bare å bruke spade, hakke og spett. Det siste var nødvendig i kalde vintre med mye tæla, og det var et hardt slit. Det var bare slik. Folk visste ikke om noe annet den gang, og det var greit. Det var mye som var tungt og tungvint.

At det var tungt å dra belgen, fikk jeg som 11 - 12-åring rikelig erfare. Min fetter Ole Aamodt fra Gjerdrum, som var organist der, skulle av en eller annen grunn til Frogner kirke for å øve på orgelet der. Dette var på ettermiddagen en hverdag og kirketjeneren kunne ikke komme til kirken for å dra belgen. Derfor ble det min oppgave å være «kirketjener». Fetter Ole likte nok ekstra godt å spille på det fine orgelet. I hvert fall forekom den spillingen for meg å vare svært lenge. Det gjorde det nok sikkert også i virkeligheten, og jeg ble svært sliten, selv om jeg var vant til å arbeide med tunge ting.

Mens jeg tenker på det å dra belgen, må jeg nevne en gammel, original

kirke-tjener som en periode hadde den oppgaven i Frogner *gamle* kirke. Han het Axel og var husmann på Melvold. En søndag etter at gudstjenesten var slutt, gikk han bort til organisten og uttalte med stor stolthet: «I dag spellte vi fint, gett!» Han hadde vel en viss rett i det han sa, for uten hans med-virkning var det ikke blitt noe musikk i det hele tatt. Det er vel mer tvilsomt at organisten vurderte det på samme måte som belgedrageren.

Alterduken i Frogner kirke er sydd og forært kirken av Hagni Balstad, som var lærerinne på Frogner skole i mange år. De vakre brudestolene, som står på høyre side i koret, er laget av Karl Ausen og forært til kirken som gave. Det var virkelig pent gjort, og som alle kan se, var Karl Ausen en meget flink håndverker. I døpefonten står det to døpefat i hverandre. Det største av dem tror jeg ble reddet ut av den gamle kirken. Det minste mener jeg er en gave fra en eller annen person som jeg ikke vet hvem er.

Nye Frogner kirke innvies

Det var et veldig arbeid å bygge Frogner kirke, og det var også et stort planeringsarbeid som måtte utføres på hele området omkring før det kunne bli tale om noen innvielse av kirken. Utover høsten 1925 ble etter hvert alt ferdig inne i kirken, og det var etter hvert også såpass ferdig utenfor kirken at den omsider kunne innvies. Innvielsesdagen var den 9. oktober. Det var pent høstvær og mange folk var møtt fram. Selve innvielsesgudstjenesten var på formiddagen, så det var ikke anledning for alle og enhver å være til stede. Da ville det ikke blitt plass til alle, selv om kirken har over 300 sitteplasser. Til innvielseshøytideligheten var det vel stort sett innbudte gjester. Det var biskop Johan Lunde som talte under selve seremonien, og presten Eriksen deltok naturligvis også i gudstjenesten. Om kvelden var det igjen samling i kirken, og da var det anledning til å møte opp for alle som ville. Da fikk jeg lov til å være med også. Det var første gang jeg hørte

biskop Lunde tale. Det var veldig mange mennesker til stede da også, og jeg husker at jeg satt på langbenken langs sydveggen. Seremonien om kvelden var nok ikke på langt nær så høytidelig som selve innvielsen. Biskopen var riktig munter og sa blant annet at det er nødvendig å se seg godt for når en skal velge seg en ektefelle. Det er absolutt det eneste jeg kan huske av det han sa, selv om jeg på det tidspunkt neppe var interessert i noen ektefelle.

Noen utebelysning var det ikke montert ennå, og da gudstjenesten var slutt, var det selvfølgelig blitt mørkt utenfor kirken. Likevel stod og gikk det mange mennesker omkring på plassen der. Da husker jeg at Sofus Larsen, som hadde skaffet seg lommelykt, moret seg med å gå rundt og lyse folk i ansiktet. Det var jo et ganske tåpelig påfunn, men jeg håper og tror at det var oss skoleungdom han lyste på og ikke voksne folk

Maling av alterbildet

Selv om kirken var offisielt innviet, var det en viktig ting den fortsatt manglet: og det var en ordentlig altertavle eller et alterbilde. Der alterbildet egentlig skulle være, var det bare satt inn ei plate som var malt spraglet og lysebrun. Alt som det hadde vært mulig å skaffe av midler til kirken var benyttet til selve byggearbeidene. Det var ikke penger til overs for maling av alterbilde.

Sommeren etter innvielsen ble det likevel på en eller annen måte skaffet midler slik det bare ble om å gjøre å finne en kunstner som kunne utføre arbeidet. Den som fikk oppdraget het August Eiebakke og var fra Eidsberg. Han var en dyktig kunstner. Hans mest berømte bilde er «Potetvask», og modellen til dette bildet er hans egen mor.

Under arbeidet med alterbildet skulle både han og hans kone bo hjemme hos oss. Jeg vet ikke om det var han selv eller for eksempel menighetsrådet som bestemte hvilket motiv alterbildet skulle vise. Det var trolig bestemte regler for det som ikke jeg kjenner. Motivet ble i hvert

fall bestemt, og motivet er, som alle som har vært inne i Frogner kirke vet, både levende og vakkert. Bildet forestiller den vantro Thomas, og under bildet står følgende tekst: «Vær ikke lenger vantro, men troende.»

Da Eiebakke skulle male teksten, spurte han meg om å få låne bibelhistorien min for å få det riktig. Det var Vogts bibelhistorie vi brukte den gang, og jeg var nok litt stolt over at han ville låne boka av meg. Jeg tenkte nok ikke på det den gang, men siden har jeg lurt på hvorfor han behøvde å låne med seg boka til kirken. Han kunne vel ha skrevet ned teksten på et papir uten å ha med boka. Teksten er i hvert fall skrevet med nydelige, snirklete bokstaver, og det er mulig at det var en spesiell skrifttype i bibelhistoria som han ville bruke.

Kirkebasarene

Hvordan ble det skaffet penger til byggingen av Frogner kirke? Det er ikke så mye jeg vet om det, for jeg var jo bare smågutt den gang. Det som er sikkert, er at Sørums kommunen måtte yte sitt. Det ble vel også utbetalt en forsikringssum etter at den gamle kirken brant. En ting er imidlertid sikkert: Det var hele tiden mangel på penger til å betale byggeutgiftene med.

For å få inn flere penger, ble det i lange tider etterpå holdt «kirkebasarer» på meierisalen eller skolen. Thorvald Frogner, som antakelig var bygdas rikeste mann, lånte ut penger til kirkebygget. Han var en meget forsiktig person når det gjaldt penger, og visste å ta vare på dem. Alt ble naturligvis forskriftsmessig skrevet ned, om avdrag på lån, renter og tilbakebetaling. Han var så nøye at han forlangte ikke bare renter, men også rentes rente.

På disse basarene var det mye å bruke penger på. Foruten alle gevinstene, som en kunne ta nummer på som ble ført i bøker, var det lykkehjul, tombola, fiske-dam og skyting med luftbørse og fjærpiler. Basarene varte gjerne flere lørdags- og

søndagskvelder på rad. Det var også utlodning av kaker som var gitt til basaren. Den siste kvelden ble de gevinstene som det ble tatt nummer på gjennom bøker trukket, og da var spenningen stor om hvem som hadde vunnet. Det var mange som ble både skuffet og overrasket de kveldene.

En basarkveld da noen unggutter drev og skjøt med luftbørse, var også Thorvald Frogner der. Utpå kvelden ble han stående i nærheten av guttene for å se på skytingen deres. Da var det en av disse guttene, en veldig likeglad og flåsete fyr, som utbrøt ganske høylydt: «Nå får dere skyte så det blir noe penger til Thorvald Frogner!» Thorvald Frogner ble som rimelig kan være lei seg og gikk unna. En slik uttalelse var jo en stor fornærmelse. Det var stygt å si noe slikt. Han som sa dette, kjente jeg meget godt.

Selv om det på folkemunne stort sett het at basarene var til inntekt for Thorvald Frogner, var det jo ingen grunn til å komme med en slik fornærmelig uttalelse. Thorvald Frogner gav sikkert en del pengegaver til kirken, det er jeg ganske sikker på. I tillegg forærte han kirken den fine bibelen i lys brunt skinnbind, som fortsatt ligger på alteret. Jeg husker det ble nevnt at den kostet 300 kroner, og det var mange penger den gang. Thorvald Frogner var forsiktig, men han var en fin og fredelig mann som min far satte stor pris på.

Liten gutt i kirken

Som smågutt måtte jeg ofte være med til kirken og jeg må jo bare innrømme at jeg for det meste syntes at gudstjenesten kunne være både lang og kjedelig. For å få tiden til å gå litt fortere, var det å telle lypærer i lysekronene, rutene i vinduene og panelbord i taket. De to store lysekronene henger i hver sin solide kjetting ned fra «hanebjelkene». Det er 40 pærer i hver av dem. Noen av vindusrutene i kirken har farget glass, delvis i blyinnfatning. Det er glassmester Larsen i Oslo som har levert det. Glassmaleriene i vinduene i koret, er

sikkert også levert av Larsen. Det er vel kanskje riktigere å kalle det fargede glass-ruter. De er i hvert fall pene og dekorative.

Taket i koret, bak altertavlen, er jo halvsirkelformet og buet. Det er malt i en nydelig himmelblå farge med stjerner spredd utover. I mange år manglet det lys i taket bak der. Når det var mørkt og lysene i kirken var tent, kom ikke takhimlen til sin rett. For en god stund siden er det heldigvis montert opp lamper som belyser taket, og da ble det mye penere og koseligere. Før i tiden leste klokkeren, det vil si Eldevik, alltid inngangsbønn før gudstjenesten begynte, og utgangsbønn når den var slutt. Under lesingen stod han alltid fremme i kordøren, og det var det høytid og stil over. Så gikk han bort og satte seg på plassen sin i klokkerstolen. Der bøyet han seg fram og trykket på en knapp. Dermed ble det gitt et signal til kirketjeneren, som da måtte passe på å være i tårnet. Med dobben på en av klokkenes slo han da de velkjente tre ganger tre slag.

Senere forandringer i kirken

Den som husker hvordan det var både inni og utenfor kirken da den var ny, vil se at det er store forandringer nå. Utenfor er vel den pene granittmuren som er satt opp, en fin markering av grensene til selve kirkegården som også er betydelig utvidet. I en runding midt på plassen er det for mange år siden plantet et eiketree. Det var både vel og bra, men de som vel burde ha ansvaret for det har ikke hatt begrep om hvordan et tre skal stelles, og fremfor alt beskjæres. Etter hvert som eika vokste, skulle selvfølgelig de nederste grenene vært fjernet. På den måten er det en får et tre med en høy, pen stamme. Nå er jo det hele blitt en forkrøplet affære hvor grenene henger ned alt for lavt og treet vil aldri kunne bli det pene «tuntreet» som det sikkert var ment å skulle være.

Den forandringen inne i kirken som vel har betydd mest, er at de to store runde ovnene nå er fjernet. De stod på hver sin side fremme i kirken. I stedet er det montert elektriske varmerør mange steder

under benkene rundt om i hele kirken. Det er jo en stor fordel i stedet for ovnene som bare gav fra seg varme i en liten omkrets. I tillegg slapp også kirketjeneren alt plunder og søl med å fjerne sot og aske. Nå blir varmen fordelt jevnt nedenfra og det er jo mye bedre. I tillegg er både gulv og tak ordentlig isolert, noe som manglet helt tidligere. Kirken er kort og godt blitt mye varmere og bedre i vintertiden.

I lengre tid har det også vært et jernskap i prestens sakristi til oppbevaring av alterkalken, drikkebegrene og andre ting av større verdi. I den senere tid er det også lagt inn telefon i begge sakristiene.

Kristian Lieung

Gårdshistorie inntil 1647

I et arkivskap på biblioteket i Sørumsand ligger det et manuskript med denne overskriften. Det er skrevet av den senere professor i historie, Andreas Holmsen. På omslaget står det "TIL BIND III". Et usignert brev til "Hr. cand. filol. Andreas Holmsen, Oslo" er med blyant datert "juli 44". Dette er to år etter at første bind av bygdebok for Sørum var utgitt, og optimismen stor med tanke på en snarlig utgivelse av bind to og tre, det siste med gards- og slektshistorien.

Fordi vi nå står foran realisering av bygdebokprosjektet, vil vi gjerne trykke Andreas Holmsens manuskript med kommentarer fra andre bygdehistorikere her i Artikler fra Blaker og Sørum historielag. Og vi velger den rekkefølgen som Holmsen selv valgte, nemlig etter stigende matrikelnummer. Denne gang er vi kommet fram til gardsnummer 21, 22, 23, 24 og 25.

Hollesjø

Var sikkerlig bare en mindre halvgård i gammelnorsk tid, og ble som de andre gårdene i nabolaget her liggende øde etter Manddauen. Nevnt som underbruk alt i

1500-årene og stod da i 3 honds, men kom først inn i matriklen som bebodd gård etter 1647 (ca. 1665) med skyld 5 lpd tunge.

Eierforhold

Sørums prestebol eide 1393 3 ½ øyresbol i gården, mens presten på Faller kirke i Fet hadde ½ hefseldebol (2 ½ øyresbol) hvis det ikke er feilskrevet i Rødeboka. Disse 6 øyresbolene har vel vært hele eller nesten hele skylda dengang. Faller-prestens part skulde ha gått over til sognepresten i Fet; men i dette som i så mange andre tilfeller gikk småpartene tapt når gårder blev liggende øde. I nyere tid var Sørums-presten eneste eier like til det benefiserte godset blev solgt til opsitterne.

Torbjørnsrud

Denne gården er ikke nevnt i gammel-norske kilder, men går nok tilbake til tiden før Manddauen allikevel. I skatelistene for underbruk ("ødeplasser") finner vi nemlig helt fra 1594 "Thorbiørnrrud" som navn på et skogstykke, og da dette er et gårdsnavn og ikke et oprinnelig marknavn, er det klart at eiendommen ikke er blitt kalt så mens den lå ubyggd. Men så svært stor gård har det vel knapt vært her i gammelnorsk tid - det har vel ikke vært annet enn en liten halvgård. Den blev etter Manddauen liggende øde til langt ut i 1600-årene. Kom først inn i matriklen som bebodd bruk etter 1647 (1665).

Eierforhold

Hørte som de andre ødegårdene på disse kanter til Sørums prestebol, men var ikke kommet under presten ennu i 1393, hvis den da ikke skulde være med i Rødeboka under et annet, nu tapt navn. Vi finner den heller ikke i prestejordebøkene fra 1575 eller 1624, men ved matrikuleringen 1666 er prestens eiendomsrett på det rene. Siden alle de andre gårdene her omkring var prestebolsgods, kan det nok tenkes at presten simpelthen hadde tilkjent sig hele grunnen i denne delen av bygda, så alle gårdene som blev tatt op her, kom under ham. T. blev iallfall benefisert gods og

derfor også leilendingsbruk helt til i forrige århundre.

Simarud

Var kanskje ikke mer enn en enkelt halvgård i gammelnorsk tid, men i så fall temmelig stor - på minst 14 øyresbol. Blev likevel liggende øde etter Manndauen og blev først skattlagt som bebodd bruk i 1590-årene. Skylda var 1575 bare 3 høns - den karakteristiske underbruksavgiften på Romerike, men 1624 er den kommet op i ½ skpd tunge, som siden blev stående til matrikkelrevisjonen i 1836.

Eierforhold

Sørum prestebol hadde i 1393 14 øyresbol i "Sigmundarrud", og det er jo all grunn til å tro at det var hele gården. Dette er et av mange vidnesbyrd om at gårdene her i dette strøket tidlig kom under en godseier, som gav dem i sin helhet til kirken. En så stor gave som 14 øyresbol kom ikke gjerne fra en vanlig bonde, og dreiet det sig om gjeldsbetaling til kirken, kom beløpene gjerne inn i flere porsjoner - altså som flere, mindre parter av gården. Hvordan nu dette kan være, så var iallfall Sørumsprestene i nyere tid eneste eiere av gården, og den fikk samme skjebne som det benefiserte godset ellers.

Neslerud

Gården er ikke nevnt i gammelnorske kilder, men må allikevel ha blitt tatt op første gang da, for navnet - som jo er et gårdsnavn - blir brukt om eiendommen mens den lå som underbruk i slutten av 1500-årene (1594). Den er altså som de andre gårdene her blitt liggende øde etter den store manndauen. Kom inn i matriklen som bebodd bruk i begynnelsen av 1600-årene. Skylda var da 5 lpd tunge, før 3 høns.

Eierforhold

Lå til Sørum prestebol etter jordeboka 1624 og senere, men oprinnelsen til

eiendomsforholdet kan være her som nevnt ved Thorbjørnsrud.

Fosserud

Om denne gården gjelder ikke det samme som er sagt om de andre gårdene her i strøket. Navnet kan stamme fra gammelnorsk tid, men den kan også godt være kommet op i nyere tid, og vi har ingen garanti for at det er gammelt, for vi finner det først i og med at gården i 1616 blev matrikulert som et bebodd bruk. Navnet kan da godt være satt på dengang, og gården kan ha kommet op ved rydning innenfor Nesleruds grunn. Det vilde jo også forklare at den blev liggende til Sørum prestebol, som det er nevnt alt i 1616. Skylda var da ikke 3 høns som vanlig av gamle underbruk, men 2 kalvskinn - en skyld som godt kunne settes på helt nye bruk. 1624 er skylda den samme, men 1647 er den kommet op i 5 lpd tunge, som siden blev stående. Gården fortsatte også å være benefisert gods.

Andreas Holmsen

St.Hans-kveld med Vølneberg vel og historielaget

Klarer du å feire St.Hans uten å være i nærheten av vann, inviterer vi deg til Vølneberg gamle skole fredag 23. juni klokka 17.00.

Det blir St.Hans-bål og trekkspill-musikk, og grillen står klar om du bare har med deg noen kjøttstykker å grille. Det blir også salg av kaffe og kringle dersom det skulle smake.

Jan Erik Horgen, som er ansatt som redaktør for den nye bosettings- og næringshistorien i Sørum, vil fortelle om arbeidet så langt og hva bygdefolket sjøl kan bidra med for å gjøre bøkene så korrekte som mulig. Historielaget viser fram den gamle skolestua ferdig restaurert, og Vølneberg vevring viser fram eksempler på sitt arbeid.

Trygve Sæther

Omvisning på Skansen

Blaker Skanses Venner arrangerer omvisning på Skansen søndag 9. juli og søndag 13. august. Begge dager er det fram møte klokka 14.00 ved oppslagstavla ved inngangen til området. Ikke minst for medlemmer av historielaget som ikke har besøkt dette unike kulturminnet i Sørumsdal, anbefaler vi disse omvisningene på det varmeste!

Bli med historielaget på tur!

Ønsker du å bli bedre kjent med kulturminner i Sørumsdal, er det knapt noen bedre måte å starte på enn den store bussturen "Kjenn din bygd". Den går i år av stabelen lørdag 9. september, og påmelding må gjøres til Kulturkontoret innen mandag 4. september. Lørdag 9. september møter du fram ved biblioteket på Sørumsdal klokka 11.00.

Vil du ta Sørums severdigheter litt nærmere i øyesyn, får du ta beina fatt og bli med på en av våre rusleturer. Den første i år arrangerte vi 10. mai til Ting-stedet i Egnerfjellet. Hvordan det forløp kan du lese nærmere om et annet sted i dette nummeret av Artikler. Her skal vi presentere deg for to andre spennende turalternativer denne sommeren.

Nattevandring til Kikutodden

Nytt av året er det at historielaget inviterer til nattevandring. Lørdag 24. juni møtes vi på parkeringsplassen ved Bingsfossen klokka 21.00. Vi går kultur- og naturstien til Hammeren, Taterstien over Hammersfjellet og Bæregsfjellet ned til Kikutodden, hvor vi regner med å kunne få med oss soloppgangen samtidig som vi tar oss en kafferast og litt mat. Ta med litt niste og litt ekstra varme klær. Dersom det blir vedvarende regn, avlyses turen.

Rusletur til Julton

Onsdag 16. august møtes vi klokka 18.30 på Bøhlertaiet. Vi følger den gamle kjerrevegen til Julton. På turen passerer vi forbi den gamle vanddammen til grenda

Bøhler/Aasgaard/Grindbakken og Jenshus, en gammel, nedlagt husmannsplass. Videre kommer vi forbi Olastua hvor Ola "Baier" bodde. I føle et gammelt sagn skal det ha ligget et kloster på Julton. Spesielle krydderplanter kan tyde på litt av hvert. Fra Julton går vi videre om Hellesjø og "Børstua" tilbake til utgangspunktet.

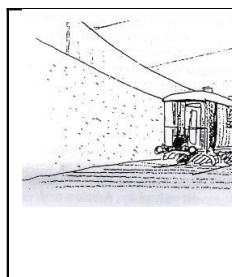
Leif Mathisen

Nytt museumsbygg ved Tertitten på Sørumsdal

Jeg er blitt bedt om å skrive litt om det planlagte museumsbygget ved Tertitten. Den opprinnelige tanken bak dette bygget, en tanke som vi har holdt fast ved, er at bygget skal gi grunnlag for mer virksomhet ved museumsjernbanen.

Det er et siktemål at en museumsbygning skal kunne holde åpent fire til fem dager i uken i sesongen 1. mai - 1. september. Museumsbygningen skal legge til rette for utstillinger, magasinering og restaurering av Stiftelsen Urskog-Hølandsbanens samlinger. Det samme gjelder andre relevante gjenstander innenfor utstillingenes temakrets. Vi har ikke kommet så langt at vi har et ferdig utstillingskonsept i bygningen ennå, og før det har jeg liten lyst til å røpe enkeltheter. Men det er en bærende ide bak utstillingen at den skal oppfordre til deltakelse og nysgjerrighet. Prinsippet bak museumsbanen Tertitten har hele tiden vært den levende tekniske interesse, som har sørget for at mange har lagt ned tusenvis av dugnadstimer for å bevare dette kulturminnet. Vi vil at den nye museumsbygningen skal ivareta disse tradisjonene, ved at det legges opp til utstillingsstasjoner som kan medføre deltakelse fra den enkelte besøkende. For å gi ett eksempel: Vi ser for oss muligheten for at publikum skal få kunne prøve å feste noen skinnelengder, for derved å få et inntrykk av hva det var å være jernbanearbeider i gamle dager. Betjening av "damplokomotivsimulator" er et annet eksempel. Kanskje utstillingen kan benyttes i opplæringen av nytt personell ved Urskog-Hølandsbanen?

Arkitektonisk idé



Utstillingen bør bestå av både en fast del og et areal som er disponert for vandreutstillinger av mer bred tematisk bredde. Den faste utstillingens hovedtema er samferdsel. Utstillingen kan grunnfestes med tre hovedpillarer: Kommunikasjonen på skinner (Tertitten, Urskog-Hølandsbanen), sjøverts kommunikasjon i steinalderen (stokkebåtfunnet i Sørumsund 1996) og fergetransporten ved Blakersund i Sørumsund fra middelalderen frem til 1920-årene. Utstillingen vil vektlegge ressursbruk knyttet til samferdsel. Temaet gir etter vår oppfatning et springbrett for dagsaktuelle og debattsøkende sideutstillinger, både av kulturhistorisk og kunstnerisk art.

Dette punktet var nok tusenårskomiteen i Sørumsund enige i da de bestemte at bygningen skal være kommunens tusenårssted. Dette var selvsagt en stor ære for oss på Tertitten. Nå var det riktignok slik at det er en kombinasjonsløsning mellom stokkebåt- og Tertittensmuseum som ble vedtatt. Ved Urskog-Hølandsbanen synes vi det er en god idé at bygningen skal fungere som et kulturbygg sentrert rundt Sørumsund mest sentrale kulturminner, og vi vil gjøre vårt *ytterste* for å tilrettelegge for tusenårskomiteens idé om en kombinasjons-løsning. Det trengs nok likevel en del presisering av i hvilken form man skal markere stokke-båten, om det er den ekte båten, om det er en kopi etc. Arbeidet med stokkebåten innebærer også et aktivt samarbeid med lokalt nærings- og organisasjonsliv og Sørumsund kommune, noe vi tok et første steg på veien med da Dag

Nordsveen fra stokkebåtkomiteen ble invitert til å ta del i forprosjektgruppen.

Hva kan Tertitten og Sørumsund vinne på at det reises en museumsbygning? - I dag reiser opp i mot 10 000 mennesker årlig med banen. I tillegg besøker mange banen utenfor "åpningstid", dvs. på dager hvor det ikke kjøres tog. Banen har lite i form av et organisert tilbud til disse. Enkelte omvisninger på stasjonsområdet arrangeres. Det er liten mulighet til å tilby opplevelser utenom forhåndsavtalte omvisninger. Det er således et stort publikumstilfang som ikke utnyttes i dagens situasjon. Her tenkes spesielt på turister på jakt etter heldagsaktiviteter. Sørumsund ligger forholdsvis nært både Oslo og Gardermoen. Tertitten har idag åpent et relativt begrenset antall dager, og en museumsbygning med et spennende innhold og en profesjonell bemanning vil kunne fange inn flere publikummere enn det vi kan i dag. Det er vanskelig, og risikabelt, å komme med prognoser for hvor mange flere besøkende man ser for seg, men opp i mot 30.000-40.000 burde ikke være noen umulighet i en femårs-horisont. Disse besøkende vil gi positive ringvirkninger for det lokale næringsliv. Ved at museumsbygningen brukes som utgangspunkt for rundreiser i kommunen - et konsept vi har tenkt mye på - vil det også bidra til å synliggjøre mer av Sørumsund kulturarv. Denne er etter min private oppfatning noe vel hemmelig for utenforstående - og det bør den langt fra være!

Foreløpig er museumsbygget på forprosjektstadiet. Det er opprettet en egen prosjektgruppe bestående av folk fra Urskog-Hølandsbanen, en arkitekt, representanter fra Akershus fylkeskommune og Sørumsund kommune. Akershus fylkesmuseum er også involvert i prosessen. Hovedmålet med forprosjektet er å legge et realistisk grunnlag for at museumsbygget kan stå ferdig sommeren 2003. Arbeidet skal munne ut i en rapport høsten 2000, hvor det bl.a. er utarbeidet et endelig arkitekt-utkast. Et hovedmål med utkastet er at det

på en lite kostnadskrevende måte skal kunne gjøres om til en byggemelding. Et budsjett og en finansieringsplan for bygningen vil også presenteres, likeså en fremdriftsplan med startdato og byggeslutt. Sist men ikke minst er det svært viktig å lage en plan for hvordan bygningen kan drives. Dette innebærer en analyse av bemanningsbehovet, et svært sentralt moment innen planleggingen av slike bygg.

Eyvind Bagle

Hva vil vi med Blaker?

Det var spørsmålet Blaker Skanses Venner hadde reist for et åpent møte i det flotte auditoriet i Nansenbygget på Blaker Skanse onsdag 10. mai. Til å innlede hadde foreningen invitert kunstneren Guttorm Guttormsgård, som i vel ti år har hatt Blaker som hovedbase for sin virksomhet etter at han sammen med kollegaen Søren Ubisch kjøpte Blaker Meieri.

Guttormsgård gav en levende og personlig framstilling av hvordan det hadde seg at han havnet i bygdesenteret ved floden. Et senter som etter at broene over Glomma ved Rånåsfoss og Sørumsand ble bygget på 1920-tallet har kommet i bakleksa fordi grunnlaget for plasseringen var ferdselen over Glomma ved Blaker-sund, et av de viktigste sundstedene på mellomriksveien til Sverige. Forsvaret av sundstedet var nok den viktigste grunnen til at den stjerneformede jordfestningen som inngikk i den såkalte Glomma-linjen ble lagt nettopp her i 1680-årene. Jernbanen som ble anlagt i 1860-årene fikk naturlig nok en stasjon på Blaker, men verken på Sørumsand eller Rånåsfoss. Foruten meieriet, det eneste i Norge som maktet å produsere en spiselig Camembert-ost, var det i følge Guttorms-gård to frisører og fem butikker i Blaker. To overnattingssteder var det også.

Nå er til og med postkontoret nedlagt, de eneste dagligvarene selges fra

bensinstasjonen, som til tross for at den tydelig er markert med Shell-skilt fortsatt heter "Gulfen" lokalt i Blaker. Nå vil Sørums kommune nedlegge Blaker Aldersheim. Og styret i Høgskolen for Akershus har besluttet å sentralisere all undervisning til en nybygget høgskole i Lillestrøm. Det var nok en skuffelse for møte-arrangørene at både ordfører Hans Marius Johnsen, som var på tjenestereise i Nord-Norge og varaordfører Ivar Egeberg, som hadde fått noe viktigere å gjøre på kort varsel, ikke var til stede. Men de var representert ved sine partifeller Kjell Hermann (A) og Harald Stokstad (SP). Den siste stilte med bare tre timers forvarsel. Den første hadde også en dobbelt-funksjon som sittende styremedlem i styret for Høgskolen i Akershus. Hans hovedpoeng var at en sentralisering av høgskolen til Lillestrøm ikke nødvendigvis behøvde å bety nedlegging av under-visningstilbudet på Skansen. Det er bare 12 minutter med tog og et enkelt tastetrykk mellom Blaker og Lillestrøm. Harald Stokstad gjorde et nummer av at Blaker Skanse hadde vært med helt til finalen når det gjaldt valg av tusenårssted i Sørums, og at tusenårs-komiteén på det nærmeste hadde forpliktet seg til å markere Skansen i forbindelse med 100-årsjubiléet for opphevelsen av unionen med Sverige i 2005. Til dette repliserte Guttorm Guttormsgård at støtte til Kruttårnet eller andre byggverk på Blaker Skanse var vel og bra, men ikke det Skansen trengte akkurat nå. Han etterlyste i stedet vilje både hos kommunen, fylket og staten til å markere et annerledes innhold i undervisningstilbudet på Skansen. Som eksempel på dette trakk han fram den unike tekno-logien som ble benyttet på sundferga, som ble drevet fram av strømmen i elva.

Tidligere leder av Blaker Skanses Venner, Odd Sars-Olsen, var opptatt av å bevare festningen som et unikt militær-historisk kulturminne. Han var skeptisk til det nye verkstedet, og mente tida var inne til å rive de mest moderne byggene på Skansen. Også hoppbakken burde vekk,

mente han, og henviste til Kjell Magnussen for videre arbeid med å ta vare på det opprinnelige festningsanlegget. Han var også skeptisk til at Blaker Skanses Venner skulle engasjere seg generelt i utviklingen av Blaker som tettsted.

I likhet med Kjell Hermann trodde Odd Skullerud at det var feil strategi å spørre hva Statsbygg har for planer etter en eventuell utflytting av høgskolen. Inntil det motsatte har skjedd skal vi ta det som en selvfølge at høgskolen blir værende på Skansen, mente han, og kunne gjennom studier av høgskolens annonsering i dagspressen dokumentere at Blaker i 1999 på en helt annet måte enn i 1997 og 1998 hadde lagt vekt på miljøfaktorene rundt studietilbudet i sine annonser. Det ble også pekt på at tilbudet er populært, med langt flere søkere enn det som kan opptas.

John Bjarne Moe kunne med erfaring fra et tilsvarende prosjekt i Buskerud, der en gammel kraftstasjon var blitt omgjort til kurs- og konferansesenter for energispørsmål, se helt unike muligheter til å realisere noe slikt også på Skansen. Med nærheten til energimiljøet på Rånåsfoss og med så velholdte lokaler trodde han dette ville være en mulighet. Guttormsgård var begeistret for tanken, men minnet ham på at designmiljøet ikke har de samme økonomiske støttespillerne som energiverkene.

I det hele tatt ble svært mye av oppmerksomheten på møtet rettet mot høgskolens framtid, og det var unektelig litt underlig at skolens ledelse og lærerpersonale ikke var representert på møtet. Skolens avtroppende vaktmester, Rune Brakestad, hadde imidlertid med seg et forslag til utvikling av Blaker som var litt annerledes. Han ville etablere en 18-hulls golfbane på Fossmoen og Svarstad-myra. Og i tilknytning til denne andre tilbud som rideskole, fotballtrening, overnatting, restaurant, m.m. Forslaget ble nok møtt av skepsis fra mange av møtedeltakerne, men Brakestad fikk honnør for å ha tatt innkallingen til møtet på alvor.

På grunnlag av innleggene på møtet vil styret i Blaker Skanses Venner nedsette et utvalg til å arbeide videre med planene om å skape et aktivt bygdesentrum i Blaker. Flere navn ble nevnt som aktuelle deltakere i ei slik gruppe. Foruten de som allerede er nevnt ovenfor også Arild Tølfesen. Det blir spennende å se om de gode ønsker kan materialisere seg.

Svein Sandnes

Med lokale briller på ”Sørum under okkupasjonen 1940-45”

Ved markedsføring av boka ”Sørum under okkupasjonen 1940-45”, anfører Blaker og Sørum historielag at hvordan dagliglivet forandret seg for den enkelte gjennom krigsårene, er sett med lokale briller. Av forhold som er kommet med til overmål og forhold som ikke er berørt i boka, får en det inntrykk at ikke alle lokale øyne bak brillene har sett skarpt nok. Kapitlene i boka om krigens forløp i Norge 9. april – 10. juni 1940, den tyske okkupasjonsmakts besettelse av Sørum og Blaker og senere tilstedeværelse i bygdene, tidlig motstandsgruppe, i tysk fangenskap og Milorgs virksomhet, synes å være eksakt dokumentarlitteratur. For okkupasjonens innvirkning på det sivile samfunn og beboerne i våre to bygder, er det tydelig ikke lagt listen så høyt dokumentarisk sett. Utsynet til tiden fra 1. september 1939 – da 2. verdenskrig brøt ut – og 9. april 1940, har vært for snevert. Det har virket til – ikke minst – å gi inntrykk av at befolkningen i Sørum og Blaker var uberørt av at den norske handelsflåten var involvert i krigen fra 1. september 1939. Det er også et savn at boka så lite forbinder krigsårene og maidagene 1945 med nærmeste tida som fulgte.

Krig kan ikke ses isolert fra politikk. Men når det i Tyskland hadde vært omveltninger som førte til at bare ett parti var erklært lovlig, betydde det diktatur med nazisme som ideologi. Etter Administrasjonsrådets fratreden 26. september 1940 og de i 1937 demokratisk valgte kommunestyrene fratradte i januar 1941, var Nasjonal Samling eneste tillatte parti i Norge. Nødvendigheten av kontakt med okkupanten for det sivile samfunnet var erkjent. I kommunene var det bedre å ha norske borgere kjent med lokale forhold til vervene i forvaltningen, enn om personer fra okkupasjonslandet skulle hatt posisjoner som kontaktformidlere med innbyggerne enkeltvis.

Tilbakeskuende

Boka har ikke klart å holde en nøytral linje i jevnføringen av de forskjellige politiske partiene som var aktive i førkrigstiden, med Nasjonal Samling. I kapitlet Forspill til 9. april er det et persist utsyn til mellomkrigstidas Europa, unntatt for Norges del. Som tidspunktangivelse for Vidkun Quislings stiftelse av Nasjonal Samling, er 1933 ikke nøyaktig nok. Når også brukes de hele årstallene 1931 – 33 for de to rene mindretallsregjeringene av Bondepartiet, må det for alle andre lesere enn faghistorikere være vanskelig å kunne se disse regjeringer som bestående av regjeringsmedlemmer fra bare ett parti.

Peder Kolstad ble statsminister da Bondepartiet dannet regjering 12/5-1931, og han var i vervet til han døde 5/3-1932. Jens Hunseid fra samme parti tok over fra 14/3-1932 og var statsminister til Bonde-partiregjeringen gikk av 3/3-1933. Vidkun Quisling var forsvarsminister i begge disse regjeringene, men det var i mai 1933 han stiftet Nasjonal Samling. Johan Ludvig Mowinckel hadde gått på sin tredje stats-ministerperiode med ren Venstre-regjering, etter Hunseidregjeringens fratreden, og den regjeringen satt til 20/3-1935.

Så nevnes at Nasjonal Samling ved stortingsvalget i 1933 fikk 27.850 stemmer på landsbasis. Av disse 10 stemmer i Blaker og 9 i Sørumsund. I 1936 fikk partiet 11 stemmer i Blaker mens stemmetallet økte til 35 i Sørumsund. Partiet oppnådde ikke representasjon på Stortinget. Etter fraksjonstrid ble kretsen omkring Vidkun Quisling liten. Det nevnes at han møtte Adolf Hitler i Tyskland i 1939.

Boka følger ikke opp det politiske omskiftet som skjedde ved tiltredelse av Johan Nygaardsvolds regjering 20/3-1935. Innen kriseforliket mellom Arbeiderpartiet og Bondepartiet, som muliggjorde en ren Arbeiderpartiregjering, hadde Bondepartiet måttet ta avstand fra at Vidkun Quisling påvirket Bondepartiregjeringen til å krenke Arbeiderbevegelsen ved å bruke militære mot arbeiderne i Menstadkonflikten i 1931. Med den nye regjeringen begynte en utvikling for en samfunnsform med bedre sosiale ordninger. Reformene for utjevning brakte reduksjon i arbeidsløsheten. Den preget 1930-årene som det sentrale problemet. Tyskland, som etter nazistenes maktovertakelse hadde gått inn for en sterk opprustning som ledd i å få bukt med arbeidsløsheten, var ikke eksempel for Norge. Landet hadde ikke økonomisk bærekraft til både å heve den sosiale velferden og å øke den militære beredskapen.

Hvordan gikk bygdesamfunnene Blaker og Sørumsund etter Arbeiderpartiets overtakelse av regjeringsansvaret? Boka nærmer seg forklaringen når den i kapitlet "Sivil motstand" siterer fra "Sosiologisk analyse" i Asbjørn Fossens bok "Hjemmestyrkene og Nasjonal Samling Sørumsund og Aurskog-Høland 1933-47". Hans bok søker først og fremst etter sammenhengen med at personer i næringslivet og det politiske liv i disse kommuner tok medlemskap i Nasjonal Samling i krigsårene. I tilbakeblikket kommer han inn på at Sørumsund hadde hatt et stabilt borgerlig styre før krigen og at motsetningene mellom arbeiderbevegelsen og de borgerlige ikke var stor. Derav kunne utledes forholdsvis lav prosent av NS-medlemmer. Mye tyder på at det var et annet politisk klima i Sørumsund enn i Aurskog og Blaker, ved å forklare at Blaker hadde langt færre NS-medlemmer enn Aurskog med at klassemotsetningene i Blaker var mindre. Arbeiderbevegelsen her var mindre radikal enn i Aurskog. Ledelsen i Blaker var også mer pragmatiske og mindre uforsonlige enn i Aurskog, hevder Fossen.

Fra Blakerhold kan det være på sin plass med et kort historisk tilbakeblikk også på hvordan Blakers kulturliv i mellomkrigstida var forenet. Mellom det frilynte Blaker Ungdomslag og Blaker Arbeiderungdomslag kunne det være noe motsetninger etter det gamle begrepet om standsbevissthet. Men for sangkoret Fossegrimen, Blaker Musikklag, Blaker Idrettslag og Fjuk Sportsklubb gikk det helt på interesser og anlegg.

I "Forspillet til 9. april" er det gjort rede for at sympatien i opinionen i Skandinavia og hele Vest-Europa var på Finlands side da Sovjetsamveldet – nær etter at Tyskland satte i gang storkrigen ved å angripe sine nærmeste naboland – gikk til angrep på sitt naboland Finland. Den såkalte "Vinterkrigen" vakte i likhet med krigshandlingene for øvrig i Europa sterke inntrykk over alt i Norge. Samtaleemne var mye at i felten var kulda en faktor som endte liv i et omfang som

konkurrerte med våpnene. Kulda rammet mest angrepssiden.

En betydelig tilskyndelse til den norske hjelpen til Finland da, var at det i forbindelse med Holmenkollrennene 1940 ble arrangert en ”Holmenkollens Finlandsdag” mandag 4. mars 1940. På grunn av vedtaket om ikke konkurranser med idrettsutøvere fra krigførende land, var den utenlandske deltakelse i Holmenkollrennene det året bare fra Sverige. NRK, som også sendte den ekstra renndagen, hadde en oppfordring til alle radiolyttere om å yde sitt bidrag til Finland ved å betale en særskilt radioavgift – stor eller liten – til nærmeste bank. (Programheftet for Holmenkollrennene 1940). I ettertid er det ikke lett å sonde mellom de forskjellige norske politiske partienes styrke i opinionen mot Sovjetsamveldet under Vinterkrigen fra 30. november 1939 til 13. mars 1940.

Daglig liv under krigen

Under dette kapitlet er behandlet: Tyske rekvisjoner i Sørum, blendingen, rasjoneringen, svatebørshandel, jakt og våpen, økonomiske forhold, forlystelser og moro. Rasjoneringen er grundig behandlet for tiden fra den ble satt i kraft fra begynnelsen av september 1939 til krigens slutt i 1945. Men som en følge av krigen, varte rasjoneringen av en del viktige matvarer til i 1952 og bygningsmaterialer og biler til 1960. Noe av dette og annet i dette kapittel må ses i nøyere sammenheng med primærnæringene jord- og skogbruk, som boka behandler i neste kapittel.

Svartebørshandelen. Det er satt opp en liste over varer og priser hentet fra boka ”Fra bondens jord til borgers bord”, men uten å ha med noen oversikt over datidas normalpriser til sammenligning. Med er heller ikke forfatternavn og sitat av forfatterens kommentarer. Bokas forfatter er Simon Flyen. Han forklarer at enkelte Oslo-hoteller og restauranter var møtesteder for selgere og kjøpere, og at mellommenn ble sittende igjen med det meste av fortjenesten. Svartebørsen var

altså ikke organisert fra bondehold. Det er med varer som ikke produseres i norsk jordbruk. Prisen på ubrent kaffe var fra 500 til 800 kroner pr. kilo. Helmelk stod i kr. 1,- pr. liter.

Sørum og Blaker, som på den tiden hadde fire meierier, hadde en betydelig del i forsyningen av melk til Oslo-området. Høsten 1941 kunne merkes at reservene i matvareberedskapsen fra 1939 hadde tatt slutt. Nedgangen i melkeproduksjonen skyldtes at tilskudd av førcellulose ikke oppveiet importert kraftfôr. (Tabell s. 101).

Dette, og ikke børshandel med melk, var årsaken til knappheten som resulterte i arbeidskonflikten som fikk betegnelsen ”Melkestreiken”. Streiken begynte 3. sept. 1941 blant arbeiderne ved Akers mek. Verksted og skyldtes at bedriftens melkerasjoner hadde uteblitt. Den 10. sept. erklærte Reichskommisar Terboven ”sivil unntagelsestilstand“ i Oslo, Aker, Bærum og Asker. Det medførte en rekke arrestasjoner og henrettelse av Rolf Wickstrøm og Viggo Hansteen. Dette dramaet i hovedstadsområdet, var en av beskjedene det norske folk oppfattet som hvor hensynsløst okkupanten kunne fare fram.

Bruk av skogens ressurser i krigsårene synes å ha medført større problemer i Sørum kommune enn i Blaker kommune. Som en betydelig skogeier hadde Blaker kommune et etablert apparat for avvirkning av tømmer og ved. Og ellers var det i Blaker flere sager basert på omsetning av trelast. Da okkupasjonen medførte kvantumspålegg for skogsprodukter av offentlige instanser, kunne Blaker – i betraktning av forannevnte struktur – lettere tilnærmet fylle kvotene enn Sørum. Men generelt var det slik at de fleste skog-eierne så med uvilje på tvangslevering. Det ble sett på som en tvilsom foredling av skurtømmer at noe gikk til lemme-produksjon for tyskerbrakk. Som det hadde utviklet seg, var det dog nødvendig med brakkeleire for at okkupasjonsmakten kunne trekke sine troppemannskaper ut av skoler og andre steder, som ble heftet i

sivile oppgaver. I den første tiden etter krigshandlingene, var det også en oppgave med skaffelse av husvære til erstatning for alt sådant som gikk tapt ved bombingene av byer og tettsteder. Foreløpig, inntil permanent gjenoppbygging etter krigen, var også denne dekning flere steder med brakker.

I de senere årene av okkupasjonen ble det mer av tyske anlegg med militært fortegn. Dette kunne merkes av økningen i påleggene om tømmerkvantum, selv om det avgjort var et stort sivilt behov. Det særegne med cellulose til dyrefôr, er omhandlet i boka. Noe som virket til ekstra stort behov av papir, var at innførsel av hamp, jute og sisal stoppet da krigen kom, så alt fra sekker til tauverk og selvbindertråd måtte lages av papir. Alle stiftet snart bekjentskap med papirsekken for 50 kilo poteter.

Med øks og bågasag foregikk hogsten i skogene, også av veden som nærmest måtte heldekke brenselbehovet til husoppvarming for landets befolkning da kull og koks ble mangelvare. All hogst av virke til ved og knott, bidro til at det var uoverkommelig å drive ut nok tømmer til å oppfylle påleggskvantum. Med påvisning av dette forhold kunne Skogrådet og ordføreren tilbakevise sentrale myndigheters klageframstøt mot Sørums skogbrukere.

Gardene i Sørum og Blaker består av jord og skog. Det er tilfelle også med de fleste av småbrukene. Det er oppgitt normalpriser i krigsårene for noen sortimenter av tømmer, men ikke for jordbruksprodukter. Dermed kan beretningen om rommeligheten med kontante penger i "Dagligliv under krigen" trenge tilføyelser. Sparebankene ble av primærnæringsfolk mest brukt, også i krigsårene, til ivaretagelse av penger for produktene. Gjennom okupasjonsårene hadde tyskerne trukket ut av Norges Bank 11,3 milliarder kroner. Seddelomløpet steg fra 600 millioner før krigen til 3 milliarder mot slutten av krigen. Utenom okupasjonskontoen steg statsgjelden fra 1,5 til 6,4 milliarder.

Rettsoppgjøret hadde som punkt 6: Økonomisk landssvik. Det gjaldt grove tilfeller og uavhengig av medlemskap i Nasjonal Samling. Men alle innbyggerne kom inn under seddelinnløsningen i september 1945. Bortsett fra et mindre fribeløp, ble seddelmengden redusert ved fastsatt bytteforhold mellom gamle og nye pengesedler. 40 % av de innleverte gamle sedler ble holdt tilbake på sperret rikskonto.

Sivil motstand: Kirke, skole og idrett

Beskrivelsen av den sivile motstanden er i boka fordelt på to kapitler, slik at "Kirkefronten" og "Skolefronten" behandles i ett og "Idrettsfronten" særskilt. Innledningstekstene til de to kapitlene forklarer utfyllende hvilke nazistiske framstøt det samlede sivile hold skulle motstå.

Den første store folkebevegelsen mot "nyordningen" var det idrettens organisasjoner og de aktive idrettsutøverne som trakk i gang. Idrettsstreiken kom umiddelbart etter at Departementet for Arbeidstjeneste hadde sendt ut forordningen av 21. november 1940 om organisasjon av idretten etter nazistisk modell. Da hadde på nasjonalt plan idrettskonkurranser vært drevet siden opphøret av krigshandlingene 10. juni 1940. Flere sommeridretter hadde vært i gang. Norges Fotballforbund hadde arrangert Cupmesterskapet 1940. Vestre og Østre Romerike fotballkretser hadde kretsserier sommeren og høsten 1940, og lagene i Sørum og Blaker var med. Boka omtaler ikke aktiv idrett sommeren og høsten 1940, men har fyldig med om de hemmelige illegale idrettsstevner 1941-45. Likeledes er det gitt plass til historien om samlingen av Norges Landsforbund for Idrett og Arbeidernes Landsforbund.

Det forholdet var i stadig positiv utvikling etter at sosialminister K.O. Bergsvik i Johan Nygaardsvolds regjering i 1935 fikk oppnevnt Sosialdepartementets komité til å komme med forslag til statens stilling til idrettsarbeidet og til den situasjon som forelå i norsk idrett. Derfor

kan det være til undring at det, etter sentensen om at AIFs Rolf Hofmo inngikk et for AIF relativt ydmykende forlik med generalsekretær Asbjørn Halvorsen i Norges Fotballforbund, ikke forklares om noen følger for norsk idrett.

Okkupasjonen påskyndet nok samlingsbestrebelsene, slik at de to forbund kunne opptre som enhet fra 13. september 1940, og "Idrettsfronten" ble omfattende ved at de tidligere særforbundene sendte brev til de lokale idretts-lagene straks etter at den departementale forordningen av 21. november om "nyordningen" av idretten ble kjent. Etter frigjøringen i 1945 gjenstod såpass mye av praktiske detaljer å ordne at konstituerende idrettsting i Norges Idrettsforbund først kunne holdes i februar 1946.

Boka burde hatt med at det innen kommunen har vært et idrettslag tilsluttet Arbeidernes Idrettsforbund, nemlig Sørums Arbeideridrettslag som ble sammensluttet med Sørums Idrettslag høsten 1945. Med burde også vært de frilynte ungdomslagene Blaker Ungdomslag og Frogner Ungdomslag som drev allsidig ungdomsvirksomhet, herunder noe idrett. 25. februar 1942 var turen kommet til ensretting av det frivillige ungdomsvirke under "nyordningen". Begge bygdelagene stilte seg solidariske med styret i Romerike Ungdomsforbund som straks nedla sine verv.

"Kirkefronten" ved Kristent samråd og "Skolefronten" ved lærere og foreldre hadde langvarig kamp mot de nazistiske myndigheter, og tilspissingen av kampen for begge var sammenfallende i tid. Boka har under "Fra Kristent samråd til brudd med NS-staten", fått inn at biskopene la ned sine embeter etter bispemøtet 23.-24. februar 1941. Det var ett år senere – 1942. Dette riktige årstallet er kommet inn i omtalen av arbeidet til menighetene i Blaker, Frogner og Sørums. Der nevnes at sogneprestene Ole Lunder i Sørums og Anton Martin Stenseth Kleppstø i Aurskog-Blaker stilte seg solidariske med biskopene. En ordning lenge i bruk i

landkommuner, var at førstelæreren ved kirkekretsens skole i hvert sogn som regel hadde klokkerstillingen som bistilling. Av en liste fra Nasjonal Samling, Romerike – inntatt i to av Asbjørn Fossens bøker – går det fram at blant lærerne som i 1942 ble utpekt for å sendes til Kirkenes, var flere lærere med gjøremål også ved kirker.

I avsnitt om folkeskoler i Blaker kommune står: "I 1941 var det tilløp til skolestreik ved Haugtun skole. Foreldre med barn fra tidligere Fossum krets klaget over lang skoleveg og ville ha saken behandlet i skolestyret. Klagen ble avvist, men pussig nok fikk foreldrene medhold av skoledirektøren. Problemet ble løst ved å ta i bruk Fossum gamle skole. Læremangel hindret tydeligvis ikke en slik løsning. Fossum skole ble etter en kortere periode igjen nedlagt og skolekretsen opphørte." Forholdet var at Fossum skole ble tatt i bruk igjen allerede i 1940. Grunnen var at busskjøringen av elever fra Fossum krets til Haugtun måtte opphøre etter restriksjoner for bilkjøring som følge av drivstoffsituasjonen etter krigsutbruddet. Lærerpersonalet ved Fossum skole som fulgte storskolen i 1938 og småskolen i 1939 til Haugtun, gikk tilbake til Fossum skole. Fossum skolekrets ble opprettholdt til i 1947. De samme lærerkrefter ved Fossum skole ble da igjen med til Haugtun skole. Aksjonen i 1941 fra foreldre med barn i Fossum krets, kan skyldes at barn fra øvre del av kretsen måtte gå til Haugtun, for at alle barn i skolepliktig alder i Fossum kunne få skoleplass.

Odd Skullerud

Årsmøte og sommerstevne i Romerike historielag

Vi minner om at det tirsdag 6. juni er årsmøte i Romerike historielag. Som medlem av Blaker og Sørums historielag har du møte- og talerett på møtet. For nærmere informasjon, se siste utgave av Skytilen, som også inneholder alle årsmøtepapirer.

Søndag 20. august arrangerer Romerike historielag sitt tradisjonsrike sommerstevne. I år er det Ullensaker historielag som er lokal arrangør, og møtestedet er på Jessheim. Også her finner du mer informasjon i siste utgave av Skytilen.

Varsel om kontingentkrav

Når Artikler nr. 3 sendes ut til medlemmene, er det fortsatt ca. 50 som ennå ikke har betalt sin kontingent på Kr. 100,- for 2000. Vi vil i løpet av sommeren sende ut en purring til disse i egen utsendelse. Dersom kontingent ikke blir betalt i løpet av sommeren, vil utsendelsen av Artikler nr. 4, som er planlagt 21. august bli stoppet.

Vellykket rusletur til tingstedet i Egnerfjellet

Ved starten fra Vølneberg skole klokka 18.30 var det møtt fram 13 deltakere fra hele bygda. Leif Mathisen to deltakerne med opp til Svartputtvegen. Der tok vi inn på stien mot Kolstad. Leif fortalte at vi her var inne på en meget gammel ferdselsåre mellom Sørums og Ullensaker via Egner. Det kan godt være en oldtidsveg, selv om dette ikke kan sies med sikkerhet.

Vi tok av stien mot øst og kom opp til aksjehytta i Holstadfjellet. Dette var ei hytte som ble bygd ulovlig under krigen og som stod ferdig påsken 1943. Hytta ble satt opp av sju gutter fra Såkroken, og var ment som et sted å arrangere fester under krigen, noe som da var forbudt. Hytta ble flittig brukt til dette formålet både under og etter krigen. Under siste del av okkupasjonen ble hytta også brukt av hjemmestyrkene til våpenopplæring og i en periode også som skjulested for Milorg-personell fra Ullensaker. Hytta er nå flyttet til Vestfold, og naturen er i ferd med å slette alle spor.

Turen fortsatte fram til NATO-vegen opp til NATO-installasjonene på toppen av fjellet. Her ble det orientert om at det stor sannsynlighet i eldre tider har

vært plassert en varslingsvarde på dette stedet. I følge sagnet skal det også ha vært et tingsted her, hvor saker av felles interesse for befolkningen i området ble tatt opp til behandling og avgjørelse.

Terrenget har imidlertid endret karakter ved at relativt store mengder stein er fjernet og benyttet til byggeprosjekter på gårdene i området. Før NATO-anlegget ble etablert på 1950-tallet var det en rund flate ca. 8 meter i diameter på stedet. Blaker og Sørums historielag har kontaktet arkeolog R. Henriksen i Akershus fylke for å få råd om eventuell rehabilitering.

Vi spaserte videre til rasteplassen på NATO-toppen, der det ble pause med kaffe, medbrakt niste og sosialt samvær. Turen fortsatte etter pausen ned stien til Svartputtvegen og nedover inn til snuplassen ved enden av vegen.

Oppe i fjellsiden her ligger det et eldgammelt overnattingssted som kalles "nattlosjiet". Dette er anlagt av naturen selv, og består av en stor fjellhulle som står ut fra fjellsiden med et hulrom under som gir plass til overnatting og ly for uvær for 2-3 personer. Stedet ble besøkt og ble ansett for fortsatt å kunne anvendes. Det kan med sikkerhet sies at "nattlosjiet" var i bruk så sent som i begynnelsen av forrige århundre. Det ble da benyttet av jegere som var på spilljakt om våren. Slik jakt ble imidlertid forbudt fra 1926.

Turen gikk nå videre sydover langs Svartputtvegen ned til "Haukebua", som ligger tett inntil den nye vegen. "Haukebua", som nå for lengst er borte, var satt opp med tre vegger der den fjerde veggen var en bratt fjellvegg. Her var ildstedet inne ved fjellveggen, og helt fram til begynnelsen av forrige århundre kunne en se at fjellveggen over ildstedet var svart av sot. Navnet "Haukebua" antas å ha direkte sammenheng med den person som satte opp bua. Dette antas å være en ætling av "Haukefamilien" som på slutten av 1800-tallet bodde på Yngsætra i Nes. Den mest kjente av "Haukene" var Jon Hauk, som hadde mange barn, hvorav tre eller fire sønner. Familien var viden kjent som

tømmerhoggere og jegere der sagnet kan fortelle at Haukekarene ikke tok det så nøye med å holde seg til jakttidene. Den siste beboer i Haukebua skal imidlertid ha vært en kvinne som het Magnhild. Hun skal ha nedstammet fra tjenestefolk på gården Aasgård i Sørum.

Vi fortsatte forbi Flahytta og torvmyra som var i bruk fram til ca. 1945. Det ble bådet stukket torv og kjørt myrjord fra området både til Sæther- og Flaengårdene. Det ble fortalt at et lagerhus for torv, som fortsatt stod på myra, under krigen ble brukt som danselokale av ungdommen i området.

Kåre Sæther

Lederens spalte

Forsommeren 1993 dukket det opp en grovt tilhøgd tømmerstokk av elve-mudderet like ved der Rømua renner ut i Glomma. Mange registrerte nok dette uten å tenke nærmere over det, men Halvard Evensen syntes formen på stokken var så spesiell at han tok en prøve av stokken som ble sendt Norsk Sjøfartsmuseum for aldersdatering. Det ble tatt 14C-prøver av stokken, og den ble datert til ca. 170 år før Kristi fødsel, Norges foreløpig eldste båtfunn.

Kulturminneloven gir beskyttelse av kulturminner både på land og under vann. Kulturminner som er eldre enn år 1537 er automatisk fredet. For skipsfunn av båter som er eldre enn 100 år gamle, har staten som hovedregel eiendomsretten. De statlige, fylkeskommunale eller kommunale organer som kommer i berøring med tiltak som omfattes av bestemmelsene i kulturminneloven, har plikt til å sende melding om slike tiltak til fylkeskommunen. For automatisk fredete skipsfunn er det de fem arkeologiske lands-delsmuséene som har myndighet til å fatte vedtak. For Akershus er dette Norsk Sjøfartsmuseum på Bygdøy i Oslo. Riksantikvaren er klageorgan for de vedtak som muséene treffer, mens Miljøvern-

departementet er klageorgan for de vedtak som fattes av Riksantikvaren.

I samsvar med dette ble stokkebåten via Fetsund lensemuseum 20. juni 1997 fraktet til Sjøfartsmuséet på Bygdøy, hvor den fortsatt ligger. Oppmerksomme Sørum-sokninger fikk med seg at funnet måtte bety noe da de ved påsketider 1998 fikk telefonkatalogen for Akershus, der stokkebåten prydet forsida, fulgt opp av følgende tekst på side 3:

”Mens Makedonerkrigen ennå raste, gled en 11 meter lang stokkebåt langs Glommas bredder. Om båten fraktet krigere eller ble brukt til mer fredelig transport, kan vi bare spekulere på. Denne stokkebåten, som ble funnet ved Bingen i Sørum kommune, ble brakt i trygg forvaring på Norsk Sjøfartsmuseum sommeren 1997. Stokkebåten er den eldste båt som er funnet i Norge. Ifølge C14-datering er den nesten 2200 år gammel. Båten er laget av en svær eikestokk som har vært omkring 1 meter i diameter nede ved bakken. Greinene på treet viser at den enorme eika ikke hadde stått alene, så det måtte ha vært en stor skog langs Glomma på denne tiden. Båten konserveres nå ved Norsk Sjøfartsmuseum, hvor den senere også vil bli stilt ut.”

I Sørum kommune ble det 21. august 1997 nedsatt en stokkebåtkomité hvor historielaget var representert med Dag Nordsveen som sekretær. Komitéen ryddet opp i navne-forvirringen ved å foreslå Sørumbåten som offisielt navn på landets eldste båtfunn. Dette ble vedtatt av kommunestyret 17. juni 1999.

Når det gjelder spørsmålet om å få båten plassert i Sørum, har imidlertid ikke komitéen hatt særlig hell med seg. Det er særlig tre spørsmål som her er viktige: Er det mulig å få selve originalen til Sørum, eller må vi nøye oss med en kopi? Hvor skal båten plasseres? Hvordan skal det bygget se ut som skal huse båten? Og et fjerde spørsmål ligger på lur: Hvordan skal utstillingen av stokkebåten driftes?

Skal en samle kommunen bak et krav til Norsk Sjøfartsmuseum om å få

Sørumbåten plassert i nærheten av funnstedet, må det utarbeides et spennende prospekt, og det må arbeides aktivt av en samlet kommune for å fremme dette forslaget overfor de myndigheter som skal avgjøre spørsmålet om framtidig plassering av Sørumbåten.

Stokkebåtkomiteén engasjerte rådgiver i kulturvernspørsmål Tom Bloch-Nakkerud til å utarbeide et prospekt i mars 1998. Forslaget var to-delt; enten å bygge en egen bygning skåret inn i elvebrinken på Jentoft, eller tenke samlokalisering i det planlagte nybygget for den videregående skolen på Sørumsand. For det siste alternativet var nok en kopi av båten mer naturlig enn selve originalen. Den egne bygningen ble kostnadsberegnet til ca. 3,5 millioner kroner, mens alternativet ble kostnadsberegnet til om lag det halve.

Tom Bloch-Nakkeruds hovedpoeng, som ble understreket da han presenterte prospektet for kommunestyret 30. april 1998, var at Sørum med stokkebåten har fått en unik mulighet til å profilere seg på en annen måte enn som bygda til 91 Stomperud. *”Sørumbåten er nå det beste utgangspunkt for å plassere Sørum på Norgeskartet. Båten skal bli den knagg i hukommelsen som folk kan henge Sørum på. Emnet er ikke kontroversielt, men universelt og globalt. Sørumbåten skal bli et begrep og vil samle interesse langt utenfor Sørums grenser.”*

Historielaget behandlet spørsmålet om plassering av Sørumbåten på sitt årsmøte i februar 1999. Bakgrunnen var at styret hadde foreslått et spesialbygg for stokkebåten som Sørum kommunes tusenårssted. I strategiplanen ble følgende formulering vedtatt: *”Sørumbåten til Sørum. Historielaget vil arbeide for at den ca. 2150 år gamle stokkebåten som ble funnet i Glomma ved utløpet av Rømuva, eller eventuelt en kopi av denne, skal utstilles på Sørumsand når den er ferdig preparert. Dette forutsetter at kommunen må forplikte seg til å bygge et spesialbygg i tilknytning til det planlagte kulturhuset.*

Vi vil arbeide for at dette velges som tusenårssted for Sørum kommune.”

Da tusenårskomiteén skulle innstille på valg av tusenårssted for Sørum, var det tre forslag som var mest aktuelle: Et bygg for Sørumbåten, et museumsbygg for Tertitten og Blaker Skanse. Vedtaket som ble fattet valgte et kompromiss mellom Sørumbåten og Tertitten som tusenårssted, det vil si at Sørumbåten burde få sin plass i det prosjekterte museumsbygget til Aurskog-Hølandsbanen.

På mange måter var dette et feigt kompromiss fordi vi ikke klarte å velge mellom to gode forslag. Uansett hvilket av dem som ville fått flertall, ville det være vanskelig å forsvare hvorfor alternativet ikke ble valgt. Men å plassere stokkebåten i et miljø av prustende damplokomotiver midt i jernbanemiljøet på Sørumsand er og blir feil. Sørumbåten må plasseres i tilknytning til sitt naturlige miljø – elva.

Den kommunalt nedsatte stokkebåtkomiteén har fått satt opp ei tavle ved selve funnstedet sommeren 1999. I en statusrapport fra mai 1999 anbefalte den at det videre arbeidet ble overlatt til ei arbeidsgruppe på inntil fem personer som ”har stokkebåten som eneste fritidsbeskjeftigelse utenom familien”. Og at stokkebåtkomiteéns funksjon endres til styringsgruppe for arbeidsgruppa.

Nå er denne arbeidsgruppa i gang, og sjelden har det vært satt sammen en mer kreativ og gjennomslagskraftig gjeng i Sørum! Harald Stokstad og Dag Nordsveen deltar fra stokkebåtkomiteén. Med seg har de fått Guttorm Guttorsgaard, Anders Henriksen og Truls Thommesen. Dersom ikke disse gutta klarer å sikre at Sørum kommune samler seg bak kravet om å få Sørumbåten til Sørum, må oppgaven være umulig.

Arbeidsgruppa har fått blanke ark og fargestifter, og er fristilt fra forslag om samlokalisering med Tertitten. Konserveringen av båten vil fortsatt ta mange år på Sjøfartsmuséet. For å ha noen mulighet til fravriste muséet Norges eldste båtfunn,

skal et samlet Sørums måtte legge fram en
dristig og nyskapende løsning.

Svein Sandnes

Artikler fra Blaker og Sørums historielag
redigeres av Svein Sandnes.

Returadresse: Svein Sandnes

Postboks 62, 1927 RÅNÅSFOSS

B